

חיוב תפלה לנשים

ויזכר אלהים את רחל וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה: (בראשית ל, כב)

כתב הספורנו ששמע ה' משום שהשתדלה להוליד בהכניסה צרתה לביתה ובענין הדודאים. עוד כתב משום שהתפללה אחר שעשתה שני מיני השתדלות.

חיוב תפלה

נחלקו הראשונים האם חיוב תפלה הוא מה"ת או אינו אלא מדרבנן. הרמב"ם בסהמ"צ (מ"ע ה) כתב שחיוב תפלה הוא מה"ת וז"ל והמצוה החמישית היא שצונו לעבדו יתעלה וכבר נכפל צווי זה פעמים, אמר (משפטים כג, כה) ועבדתם את ה' אלקיכם ואמר (ראה יג, ה) ואותו תעבדו ואמר (ואתחנן ו, יג) ואותו תעבדו ואמר (ס"פ עקב) ולעבדו. ואע"פ שזה הצווי הוא גם כן מן הציוויים הכוללים כמו שביארנו בשרש הרביעי הנה יש בו יחוד שהוא צוה בתפילה. ולשון ספרי ולעבדו - זו תפילה. ואמרו גם כן ולעבדו - זה תלמוד.

וכן פסק ביד החזקה (תפילה א, א) מצות עשה להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה' אלקיכם, מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה שנאמר ולעבדו בכל לבבכם, אמרו חכמים אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה. ואין מנין התפלות מן התורה, ואין משנה התפלה הזאת מן התורה, ואין לתפלה זמן קבוע מן התורה.

שיטת הרמב"ן

הרמב"ן (בהשגותיו שם) חולק וס"ל שאינו אלא דרבנן. עי"ש שמביא כמה ראיות נגד הרמב"ם, א' מהא דאיתא בברכות (כא, א) לענין בעל קרי שקורא קרית שמע ומברך על המזון לאחריו ואינו מתפלל, והעלו הטעם בזה אלא ק"ש וברכת המזון דאורייתא תפלה דרבנן. ב' אמרו עוד (שם) ספק קרא ק"ש ספק לא קרא ק"ש חוזר וקורא ק"ש, ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל, דק"ש דאורייתא תפלה דרבנן. ג' דאיתא בסוכה (לח, א) גבי תפלה דתנן שאם התחילו (לאכול) אין מפסיקין, והקשו מלולב דקתני נוטל על שולחנו אלמא מפסיק, והשיבו בדרך תימה מאי קושיא הא דאורייתא הא דרבנן.

עוד כתב שמי שנאנס ולא התפלל בשחרית ובמנחה נסתפק בעצמו ספק התפלל ספק לא התפלל, א"כ לפי דבריו שלהרב היה צריך לחזור ולהתפלל, והם פסקו לעולם בכל ספק בתפלה שאינו חוזר ומתפלל מפני שהיא מדרבנן.

וכבר אמרו (סוף ר"ה) ברב יהודה דמתלתין יומין לתלתין יומין הוה מצלי, לפי שהיה עוסק בתורה וסומך על מה שאמרו (שבת יא, א) חברים שהיו עוסקין בתורה מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה, שהיא דרבנן לעולם. אלא ודאי כל ענין התפלה אינו חובה כלל, אבל הוא ממדות חסד הבורא ית' עלינו ששומע ועונה בכל קראינו אליו.

ועיקר הכתוב ולעבדו בכל לבבכם מצות עשה שתהיה כל עבודתנו לאל ית' בכל לבבנו, כלומר בכוונה רצויה שלימה לשמו ובאין הרהור רע, לא שנעשה המצות בלא כונה או על הספק אולי יש בהם תועלת. כענין ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך, שהמצוה היא לאהוב את השם בכל לב וכלב ושנסתכן באהבתו בנפשנו ובמוננו.

תפלה בעת צרה

אבל מסכים הרמב"ן שבעת צרה יש חיוב להתפלל מה"ת. וז"ל ומה שדרשו בספרי (עקב) ולעבדו זה התלמוד, ד"א זו תפלה, אסמכתא היא. או לומר שמכלל העבודה שנלמד תורה ושנתפלל אליו בעת הצרות, ותהיינה עינינו ולבנו אליו לבדו כעיני עבדים אל יד אדוניהם. וזה כענין שכתוב (בהעלותך י) וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחוצרות ונזכרתם לפני ה' אלקיכם והיא מצוה על כל צרה וצרה שתבא על הצבור לצעוק לפניו בתפלה ובתרועה.

עי"ש שמאריך ובסוף כתב שאם אולי יהיה מדרשם בתפלה עיקר מה"ת, נמנה אותו במניינו שלהרב ונאמר שהיא מצוה לעת הצרות, שנאמין שהוא יתברך ויתעלה שומע תפלה והוא המציל מן הצרות בתפלה וזעקה.

יישוב הכס"מ

ועי' בכס"מ שעל פי מש"כ הרמב"ם שאין משנה התפלה הזאת מן התורה, ר"ל מטבע התפלה הזאת, י"ל שמה שאמרו בבעל קרי שאינו מתפלל היינו שאינו מתפלל תפלה זו בנוסח זה שלש פעמים ביום, אבל אומר הוא לעצמו תפלה קצרה פעם אחת ביום. א"נ יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה, כדאיתא בפרק האשה רבה (יבמות פט, א).

ומה שהק' מסוכה דלתפלה דרבנן אין מפסיקין, היינו לפי שכבר התפלל תפלה אחת ביום ההוא, או נשאר לו שהות להתפלל אותה או יאמר תפלה קצרה ביותר שהוא חייב מן התורה.

ומש"כ ועוד שמי שנאנס וכו', אפשר לומר דלא אמרו ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל, היינו דוקא כשלא נסתפק לו בכל תפלות היום ההוא אבל אם נסתפק לו כן חוזר ומתפלל. ואפילו אם נאמר דבנסתפק בכל תפלות היום נמי פטור, י"ל דמתפלל תפלה קצרה.

וכן רב יהודה לא הוה מצלי תפלה גמורה ג"פ ביום, אבל בכל יום היה מתפלל תפלה קצרה ע"פ הדרך שכתבתי, ולא הוצרכו להזכיר תפלה קצרה זו בגמרא להיות הדבר פשוט שלא תיעקר מצוה דאורייתא ממקומה.

קושיית השאג"א

בשו"ת שאגת אריה (סימן יד) השיג עליו וז"ל גם זה אינו נכון שהרי ר"א התם בפ' מי שמתו אמר ספק קרא ק"ש ספק לא קרא חוזר וקורא, ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל, ופליג אר"י דאמר התם ספק קרא ק"ש אינו חוזר וקורא מ"ט ק"ש דרבנן. ור"א ס"ל ק"ש דאורייתא וספיקא לחומרא, והרי ספק קרא ק"ש ע"כ מיירי דומיא דספק התפלל, ובספק התפלל לדעת הרמב"ם מיירי בע"כ שוודאי לו שהתפלל עיקר תפלה של תורה, וא"כ בספק קרא ק"ש מיירי נמי בכה"ג שקרא וודאי עיקר ק"ש של תורה ואינו מסופק אלא על תוס' של דבריהן. א"כ מאי שנא בק"ש שחוזר ואומר תוספת של דבריהם, ומאי שנא תפלה שאינו חוזר ומתפלל תוספת של דבריהן.

אלא וודאי אין לתפלה עיקר כלל מה"ת, וכולה מילתא של דברי סופרים היא, אבל ק"ש יש לה עיקר מה"ת הילכך ספיקה לחומרא, אבל תפלה דכולה מילתא דידה מדברי סופרים ספיקה לקולא.

חיוב נשים בתפלה

ממשיך הרמב"ם (שם הל' ב) שלפיכך נשים ועבדים חייבין בתפלה לפי שהיא מצות עשה שלא הזמן גרמא, אלא חיוב מצוה זו כך הוא שיהא אדם מתחנן ומתפלל בכל יום ומגיד שבחו של הקדוש ברוך הוא, ואחר כך שואל צרכיו שהוא צריך להם בבקשה ובתחנונה, ואחר כך נותן שבח והודיה לה' על הטובה שהשפיע לו כל אחד לפי כחו.

וכן נפסק בשו"ע (או"ח קו, ב) וז"ל נשים ועבדים, שאע"פ שפטורים מק"ש חייבים בתפלה, מפני שהיא מ"ע שלא הזמן גרמא. וקטנים שהגיעו לחינוך, חייבים לחנכם.

תפלה רחמי

והנה איתא במתני' (ברכות כ, א) נשים ועבדים וקטנים פטורין מקריאת שמע ומן התפילין וחייבין בתפילה ובמזוזה ובברכת המזון. ובגמ' וחייבין בתפלה דרחמי נינהו, מהו דתימא הואיל וכתוב בה ערב ובקר וצהרים כמצות עשה שהזמן גרמא דמי קמשמע לן.

וכתבו בתוס' שגורסים בתפלה פשיטא, כיון דכתיב ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה כמצות עשה שהזמן גרמא הוי קמ"ל דרחמי נינהו. אבל כתב שרש"י לא גריס ליה שהרי תפלה דרבנן היא ומאי מ"ע שייכי ביה. ומ"מ יש ליישב דהא הלל דרבנן ונשים פטורות מהאי טעמא דמצות עשה שהזמן גרמא הוא כדאמרינן בסוכה (לח, א) מי שהיה עבד ואשה או קטן מקרינ אותו עונה אחריהן מה שהם אומרים, דאין השומע פטור מקריאתן כיון שהם פטורים. מבואר בתוס' שנשים חייבות בג' תפלות, שהרי הה"א היתה שפטורות משום דהוי ז"ג, ועל זה משני רחמי נינהו, א"כ מה"ט חייבות בג' תפלות.

אבל לפי הרמב"ם הסיבה שהיא חייבת משום דהוי מ"ע שאינו ז"ג, א"כ אינן חייבות רק בתפלה אחת. וכתב הערוה"ש שהרמב"ם מפרש הגמ' שה"א שפטורות דהוי ז"ג, קמ"ל דכיון דמן התורה אין לה זמן קבוע חייבות. (ולא גרס דרחמי).

ועי' במג"א (קו, ב) אמש"כ השו"ע שנשים חייבות בתפלה, כתב וז"ל כ"כ הרמב"ם דס"ל דתפלה מ"ע דאורייתא היא דכתיב ולעבדו בכל לבבכם וכו', אך מדאורייתא די בפעם אחד ביום ובכל נוסח שירצה. ולכן נהגו רוב נשים שאין

מתפללות בתמידות משום דאומרים מיד בבוקר סמוך לנטילה איזה בקשה ומדאורייתא די בזה. ואפשר שגם חכמים לא חייבום יותר. והרמב"ן סובר תפלה דרבנן וכן דעת רוב הפוסקים, ועיין בתוס' דברכות (כ, ב).

האם יוצאים ידי"ח תפלה בתפלת הדרך

כדברי המג"א כתוב גם בשו"ת רדב"ז (ח"ו סי' ב אלפים קעו) עי"ש שזן לגבי החיוב לומר תפלת הדרך כל יום ויום, וכתב שתפלת הדרך עומדת במקום תפלה, הילכך צריך להתפלל אותה כל יום ויום ויוצא בה ידי תפלה מן התורה, דכתיב ולעבדו בכל לבבכם וארז"ל איזו היא עבודה שבלב זו תפלה, ואין מנין התפלות מן התורה ואין חיוב התפלה אשר אנו מתפללים מן התורה ואין לתפלה זמן קבוע מן התורה הילכך זה היוצא לדרך ששאל צרכיו מאת הקדוש ברוך הוא יצא ידי תפלה מן התורה, אבל מ"מ צריך להתפלל אותה בכל יום כעין מה שתקנו לנו להתפלל בכל יום. והק' א"כ יתפלל אותה ג"פ ביום כעין מה שתקנו, ותי' דלא אטרחיה כ"כ אלא פעם אחת ביום סגי. וקצ"ע שבא לצאת ידי"ח תפלה מה"ת שאינו אלא פעם אחת ביום, דאילו כדי לצאת ידי"ח תפלה מדרבנן חייב לומר כל נוסח התפלה.

וכ"כ כתב הצ"ח (ברכות כא, א) ליישב קושיית הרמב"ן מבעל קרי וז"ל, ואני אומר הרי עיקר ההוכחה כאן בסוגיא דבעל קרי שאינו מתפלל, הוא מדתנן היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי וכו', טעמא דאתחיל הא לא אתחיל לא יתחיל, והרי כיון שלא נזכר עד שהוא באמצע תפלה הרי כבר קרא ק"ש וברכותיה, והרי יצא ידי חובת תפלה מן התורה שכמה בקשות אמר בברכת ק"ש לפניו, ואהבה רבה מלאה בקשות ותחנונים, וכן צור ישראל קומה בעזרת ישראל וכו' תפלה ובקשה היא, ולכך אם לא התחיל לא יתחיל שכבר יצא ידי חובתו של תורה. וגם על המזון שמברך לאחריו כל ברכה שלישית שהיא רחם נא מלאה בקשות ותחנונים ויוצא בזה ידי חובת תפלה של תורה.

ובזה מיישב קושיית הרמב"ן ממי שנאנס ולא התפלל שחרית ובמנחה ונסתפק אם התפלל או לא התפלל, א"כ לפי דברי הרמב"ם היה צריך לחזור ולהתפלל, והם פסקו לעולם בכל ספק בתפלה שאינו חוזר ומתפלל מפני שהיא מדרבנן. ותי' הצ"ח שאם נאנס בשחרית רק על התפלה אבל קרא ק"ש וברכותיה, הרי כבר יצא ידי חובת תפלה דאורייתא בו ביום. ואם נאנס גם בק"ש וברכותיה ולא בירך בשחרית, א"כ חייב הוא לומר ברכת אמת ויציב משום יציאת מצרים, וזמן ברכת ק"ש להרבה פוסקים היא כל היום, וכן משמע דעת הרמב"ם, ועיין בסוף פ"א מהל' ק"ש ובכסף משנה שם. וכיון שהוא צריך לומר אמת ויציב הרי מקיים תפלה דאורייתא באמרו צור ישראל קומה בעזרת וכו'.

ומיושב נמי קושיית הרמב"ן מרב יהודה שהתפלל מתלתי יומין לתלתי יומין לפי שהיה עוסק בתורה וסמך על מה שאמרו חברים שעוסקין בתורה מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה שהיא מדרבנן. ולהנ"ל מיישב שאם קרא ק"ש היה קורא בברכותיה וכבר יצא ידי תפלה.

עיקרו מה"ת

אבל הקשה הצ"ח כיון שעכ"פ עיקר מצות תפלה הוא מן התורה, אף שמנין התפלות ונוסחאות הם דרבנן, שוב מקרי מצות דרבנן שיש לה עיקר מה"ת, וא"כ למה ספק התפלל אינו חוזר ומתפלל, והלא במצות דרבנן שיש לה עיקר מה"ת אין ספק התפלל מוציא מידי ודאי שנתחייב מתחלה בתפלה. ותי' שמ"מ בנוסח ברכה אין לה עיקר מן התורה, וכיון שזה נסתפק אם התפלל עכ"פ כבר אמר ק"ש וברכותיה שיש בהם תפלות ובקשות, עתה נסתפק אם התפלל מצד חיוב דרבנן שתיקנו נוסח התפלה, אין לו להתפלל בנוסח ברכה. ואין זה דומה למי שאכל פת אפילו רק כזית שמחויב לחזור ולברך ברכת המזון מספק. דשאני ברכת המזון שיש לו עיקר מן התורה בנוסח ברכה דכתיב ואכלת ושבעת וברכת, אבל התפלה שאין לו עיקר מן התורה בנוסח ברכה אינו חוזר ומתפלל מספק.

[מה שנקט הצ"ח שאם אכל כזית וספק לו אם בירך שחזור ומברך אינו פשוט, המשנ"ב (או"ח קפד, ד) על הא דאם אכל ואינו יודע אם בירך ברכת המזון אם לאו, צריך לברך מספק. מפני שהיא מן התורה, כתב (ס"ק טו) דדוקא כשבע דאי לא שבע לרוב הפוסקים הוא מדרבנן. ומ"מ ראוי לירא שמים בנסתפק אם בירך או לא אפילו שלא אכל אלא כזית שיטול ידיו ויברך המוציא ויאכל כזית ויברך בהמ"ז. ועי' שער הציון שמביא שהצ"ח חולק על המג"א.]

שבח בקשה והודאה

אבל על עיקר דבריהם כבר השיגו האחרונים שאפילו לדברי הרמב"ם אינו יוצא ידי"ח אא"כ מקדים בשבח ומסיים בהודאה. וז"ל ספר מגן גיבורים ומיהו אף לדעתם דוקא פעם אחת ביום ובכל נוסח שירצה, ורק שיתחיל בשבחו של

מקום ויבקש צרכיו ואח"כ יתן שבח והודיה כמ"ש הרמב"ם, ולא כמו שהבינו האחרונים דבק"ש וברכותיה קיים גם מצוה זו של תפלה מה"ת, דאנן אם כי אין הנוסח מעכב אבל כעין נוסח התפלה של אנשי כנה"ג בעינן. ולכן תמה על המג"א שכתב שלכך נהגו רוב נשים שאין מתפללין בתמידות משום דאומרינן איזה בקשה סמוך לנטילת שחרית, ומדאורייתא די בזה, ולפמ"ש בעינן שיהיה כעין נוסח התפלה שלנו.

שיטת הפרמ"ג ושאג"א שגם להרמב"ם צריכות להתפלל כל הנוסח מדרבנן

בעיקר הנידון האם לפי הרמב"ם נשים חייבות בג' תפלות על' בפרמ"ג (פתיחה להלכות תפילה) שכתב די"ל שגם להרמב"ם פעם א' חייבין מן התורה דמצות עשה שלא הזמן גרמא, ושאר תפלות חייבין מדרבנן. אע"ג דמצות עשה שהזמן גרמא מדרבנן נמי פטורים כמו הלל כמו שכתבו התוס' (שם), אפ"ה נשים חייבות הואיל ורחמי ניהו. ומיהו האי טעם דרחמי נמי מדרבנן הוה, ומשום הכי נתן טעם לפעם א' דחייבות מן התורה דשלא הזמן גרמא. ונ"מ בספק התפלל כלל אף פעם א' חוזר ומתפלל, דספק תורה הוה. ועיין מג"א (קו, ב) דכתב אפשר דנשים בפעם א' די, וממה שכתבתי כאן להך גירסא דרחמי משמע דחייבין בשאר תפלות. ומיהו תפלת ערבית רשות, דקבלוה חובה, בזה יש לומר דנשים לא קבלוה חובה.

וזה חידוש גדול שהרי הרמב"ם לא הזכיר כלל שחייבת בג' תפלות משום דהוי רחמים, ולא כתב אלא שחייבת משום שאינו ז"ג, וצ"ע.

כדברי הפרמ"ג כתב גם בשו"ת שאגת אריה (סימן יד) עי"ש שהק' על ההיא דברכות (כ, ב) דאמרי' וחייבין בתפלה דרחמי ניהו, ול"ל טעמא משום דרחמי ניהו תיפ"ל דמדאורייתא ה"ל מ"ע שלא הז"ג. ואע"ג דאתו רבנן ותיקנו זמנים קבועים לתפלה מ"מ לא לעקור ד"ת קאתו דעי"ז יהיו נשים ועבדים פטורין, אלא להוסיף על ד"ת קאתו. ותי' דהא דקאמר טעמא משום דרחמי ניהו היינו לחייב את הנשים בכל ג' תפלות הקבועות בכל יום מדרבנן, דסד"א דה"ל מ"ע שהז"ג ולא ליחייבו אלא בתפלה א' ביום שחיובו מה"ת ובכל נוסח שירצה שיצא ידי"ח בזה מחיוב של תורה, קמ"ל משום דרחמי ניהו חייבין בכל התפלות ובנוסח שתיקנו רבנן.

וע"ע במשנ"ב (ס"ק ד) שכ"ז לדעת הרמב"ם שרק זמני התפלה הם מדברי סופרים אבל עיקר מצות תפלה היא מן התורה ... אלא שאין לה נוסח ידוע מן התורה ויכול להתפלל בכל נוסח שירצה ובכל עת שירצה, ומשהתפלל פ"א ביום או בלילה יצא ידי"ח מן התורה. וכתב המג"א שע"פ סברא זו נהגו רוב הנשים שאין מתפללין י"ח בתמידות שחר וערב לפי שאומרות מיד בבוקר סמוך לנטילה איזה בקשה, ומן התורה יוצאות בזה. אבל דעת הרמב"ם שעינין מצות תפלה היא מד"ס שהם אנשי כה"ג שתיקנו י"ח ברכות על הסדר להתפלל אותן שחרית ומנחה חובה וערבית רשות, ואע"פ שהוא מ"ע מד"ס שהז"ג, והנשים פטורות מכל מ"ע שהזמן גרמא אפילו מד"ס כגון קידוש הלבנה, אעפ"כ חייבו אותן בתפילת שחרית ומנחה כמו אנשים הואיל ותפלה היא בקשת רחמים. וכן עיקר כי כן דעת רוב הפוסקים, וכן הכריע בספר שאגת ארי' ע"כ יש להזהיר לנשים שיתפללו י"ח.

ברכות ק"ש

כ' המג"א (ע, א) דנשים פטורות ג"כ מברכת ק"ש דיש להם ג"כ זמן קבוע כמ"ש ס"ס נ"ח. אך כ' דנ"ל דמ"מ מחייבים לומר אמת ויציב דזכירות י"מ הוא דאורייתא כמ"ש סי' ס"ו, וא"כ צריכים לסמוך גאולה לתפלה.

בספר מגן גיבורים (ע, ב) כתב דהדין דין אמת דחייבות בזכירת יציאת מצרים אבל אין חייבין רק מדרבנן משום דהוה מ"ע שהז"ג וחייבות מדרבנן משום שאף הם היו באותו הנס. עוד העיר דאומרות אמת ויציב אף שפטורות מברכה ראשונה, א"כ בעינן שפותחת בברוך, ותי' על פי מש"כ תוס' (ברכות מו, א) משום דכבר נתקנה בסמיכות לאנשים, וכעין שכתב הכ"מ הובא במג"א (לעיל סי' ס), או כמ"ש הרמב"ם ז"ל במיוחדות דהוא מטבע קצרה.

לנשים ספרדיות

בספר ילקוט יוסף (פסוקי דזמרה סימן נא) כתב דיש להורות לנשים הספרדיות שלא תברכנה ברכת ברוך שאמר וישתבח, וכן ברכות קריאת שמע שחרית וערבית, ואם ירצו להחמיר על עצמן לאומרם, לא יברכו ברכות ברוך שאמר וישתבח בשם ומלכות, אלא תאמרנה הברכות ללא שם ומלכות, או שידלגו פסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע.

ואע"פ שיש מרבני זמנינו האומרים שבברכות השבח רשאות הנשים לברך, מכל מקום יש חולקים, וכלל גדול הוא ספק ברכות להקל. אך הנשים של עדות האשכנזים הרוצות לברך ברוך שאמר וישתבח על פסוקי דזמרה רשאות,

שיש להן על מה שיסמוכו.

וצונו

תמצית דבריו דכידוע נחלקו המחבר ורמ"א האם נשים יכולות לברך על מ"ע שהז"ג, דעת מרן כשיטת הרמב"ם שאסור להם לברך, ודעת הרמ"א שמותר. אלא דיש לדון בטעם הדבר למה לפי הרמב"ם אינן מברכות. מבואר בראשונים שיש בעיא בזה שאומרת וצונו והיא אינה מצווה א"כ הוי שקר וברכה לבטלה. ולפי טעם זה רק בברכות שהנוסח שלהם היא וצונו אבל ברכת ק"ש וברכת פסוקד"ז שליכא וצונו מותר גם לבנות ספרד לאומרים.

אלא שמשמע בתוס' לר"ה (לג, א) שיש עוד סיבה לא לברך משום חשש ברכה לבטלה משום שאינה חייבת בהברכה, אלא שכתבו שברכה לבטלה אינה אלא מדרבנן. ולפי"ז לפי הראשונים שברכה לבטלה הוי מה"ת א"כ אסורות לברך.

ועי"ש שהביא דברי רבינו מנוח (שופר ב, ב) וז"ל ושמענין מינה דאי בעו נשים תתקעו בלא ברכה ומי שתוקע בשבילן אינו מברך והן אינן רשאות לברך לא על התקיעה ולא על הסוכה ולא על הלולב, דלענין נטילה הוא דאי בעו עבדי דומיא דמיכל בת כושי שהיתה מנחת תפילין, וכאשתו של יונה שהיתה עולה לרגל, כדאיתא בפרק המוציא תפילין, אבל לענין ברכה לבטלה לא אמרינן. ודעת חכמי צרפת דמברכי נשים אכלהו מצות, ולא מסתבר שהרי אפילו קי"ל כר' יוסי ור' שמעון שאין מעכבין את הנשים מלתקוע, ה"מ לענין תקיעה בשבת דליתא אלא משום גזרה דרבנן, אבל לענין ברכה לבטלה דאיכא איסורא דאורייתא דכתיב לא תשא ליכא ספיקא דאסרי והלכך נטלי לולב בלא ברכה. וכן בכל המצות כלן שהנשים פטורות מהם אי בעו עבדי להו בלא ברכה כמיכל בת כושי שהיתה מנחת תפילין בלא ברכה ולא מיחו בידה.

והנה הרמ"א (סוף סימן רצו) כתב, דנשים לא תברכנה ברכת הבדלה לעצמן, רק ישמעו מן האנשים. וכתב המג"א, והב"ח כתב שאפילו למאן דאמר דפטורות מכל מקום יכולות לברך. ואפשר דדעת הרמ"א דדוקא במצוה שיש בה עשייה רשאות לעשות ולברך, אבל בדבר שאין בה אלא הברכה, כגון כאן, אינן רשאות. אבל ברא"ש (פ"ק דקידושין) משמע דכל ברכה שאין בה וצונו רשאות הנשים לברך. והעיקר כדברי הב"ח.

ומבואר מדברי המג"א דנראה לכאורה דעת הרמ"א שאם עיקר המצוה היא הברכה, אין לנשים לברך כל שקבוע זמן לברכה. ואף שסיים דברא"ש לא משמע כן, מכל מקום כתב כן בדעת הרמ"א בדרך אפשר. ועיין בפרי מגדים שם שכתב, ולפי זה אין הנשים רשאות לומר ברכות ק"ש, ולפי מה שביאר הט"ז [בדברי הרמ"א הנ"ל] יש ליישב קצת וכו', אבל להרמ"א קשה, וזה לא שמענו שאסור לומר הברכות לנשים בק"ש שחרית וערבית. ע"כ.

ומבואר, שלפי הבנת המג"א בדברי הרמ"א אין לנשים לברך ברכות ק"ש. אלא שהפרי מגדים תמה על זה, דזו לא שמענו וכו', אך כך נראה לכאורה מדברי המג"א.

ק"ש

ממשיך המשנ"ב שנכון ג"כ שיקבלו עליהן עול מלכות שמים דהיינו שיאמרו עכ"פ שמע ישראל כדאיתא בסימן ע'. ויאמרו ג"כ ברכת אמת ויציב כדי לסמוך גאולה לתפלה כמו שכתב המג"א בסימן ע'. (וקצ"ע שהמג"א כתב שחייבות בהזכרת יצי"מ ולכן חייבות לומר אמת ויציב, ורק אח"כ הזכיר הענין של סמיכת גאול"ת).

תפלת ערבית

וכ"ז לענין שחרית ומנחה אבל תפלת ערבית שהוא רשות אע"פ שעכשיו כבר קבלוהו עליהם כל ישראל לחובה מ"מ הנשים לא קבלו עליהם ורובן אין מתפללין ערבית.

אשה הטרודה בטיפול ילדים

אמנם בספר תשובות והנהגות (ג, לו) הביא מש"כ בספרו מועדים וזמנים (ט, רמו) בשם הגר"ח מבריסק שאין לפטור נשים מתפלה וחייבות להתפלל, אבל דעת הקדוש החפץ חיים זצ"ל כפי שהבאנו שמה מזכרונותיו, שאם אין יכולות לכיין שטרודות בגידול הילדים וכו', דינן כדין בא מן הדרך שפטור וראוי לפוטרו משמונה עשרה, וכנראה בברכות השחר לבד מספיק.

אכן אשה שמתאמצת ומתפללת כל יום בכוונה זוכה למצוה רבה דתפילה שחייבין מה"ת כל יום, ולכן היום שרבו

בנות פנויות ונשואות שאין עליהן טרדות יתר בבית, חייבות להתאמץ ולהתפלל בכוונה, והתפלה עמוד העולם והפתח לברכה והצלחה ויראת ה', וח"ו לבטל בחנם מצות תפלה, וראוי להזהירן להתאמץ ולכוין שאז התפלה מקובלת יותר והתועלת רבה מאד.

וע"ע בספר אשי ישראל (ז, ז) בשם ספר שיחות החפץ חיים (א, כז) כנ"ל שאשה הטרודה בילדים פטורה מלהתפלל כמו מי שבא מן הדרך. וכ"כ בשו"ת מחזה אליהו (יט, יד) ששמע כן בשם החזון איש, אבל כתב בשם הגר"ח קניבסקי (שליט"א) זצ"ל שנשים חייבות בתפלה.

תפילת מוסף לאשה ולפחות מבין כ'

ממשיך המשנ"ב ותפלת מוספין בצל"ח כתב דפטרות אבל בספר מגן גבורים פסק דחייבות עי"ש. וכן כתב ג"כ הגרע"א בשם שו"ת בשמים ראש שנשים פטורות מתפלת מוסף משום דפטרות ממחצית השקל. וכבר תמהו האחרונים א"כ לפי השיטות שפחות מבין כ' פטור ממחצית השקל יהיה ג"כ פטור מתפלת מוסף, וממילא גם לא יכול להיות ש"ץ למוסף, ולא מצינו שיקפידו שחזן למוסף יהיה דווקא בן כ'. ובישיבה קטנה שכולם פחותים מבין כ' אז רק הרמ"ם יכולים להיות ש"ץ לתפלת מוסף.

בשו"ת ציץ אליעזר (יא, א) יצא ליישב מנהג העולם שגם בחורי ישיבה שהם פחותים מבני כ' מתפללים לפני העמוד מכמה טעמים.

אין ממשכנין

א' גירסת הגר"א בירושלמי ולמשכן אין ממשכנין עד שיהא בן עשרים. ולפי גירסתו יוצא לנו מדברי הירושלמי דשלוש דרגות לפנינו בהך חיובא דתרומת שקלים, א) פחות מבין י"ג, דעליו גם חיובא ליכא, ורק אם הביא מקבלים ממנו. ב) מבין י"ג עד בן כ' איכא גם חיובא, ורק מאיזה סיבה אין ממשכנין אותו על כך. ג) מבין כ' ולמעלה גם ממשכנין אותו. ולפי"ז שפיר חייבים בתפילת מוספין, משום שהם חייבים בשקלים.

ועי"ש שהביא דברי היעב"ץ לפרש כך פסוקי התורה, שהרי כתיב **כל** העובר על הפקודים, שמשמע אפילו פחותים מבני כ', וכתיב מבין עשרים וכו' דמשמע דווקא מבין כ', אלא כאן לחיוב כאן למשכן.

אבל כל זה אינו יישוב לפי דברי הרמ"א (או"ח תרצד, א) שכתב שפחותים מבני כ' פטורים מלתת מחצית השקל, משמע שאין חיוב כלל, ולא רק שלא ממשכנין.

ב' רצה ליישב עפ"י דברי הביאור הגר"א (שם) שהא דאיתא בירושלמי שחייבין משהביא ב' שערות מיירי בשכבר נתן פעם אחת. א"כ לפי"ז י"ל דפחות מבין כ' מקרי בר חיובא הואיל ויכול לחייב עצמו. ומציין לדברי הגרע"א (או"ח רסז) שמסופק האם מי שלא קיבל עליו עדיין את השבת יכול להוציא חבירו שכבר קיבל שבת בקידוש, הצד שיכול הוא משום שיכול בעצמו לקבל עליו את השבת.

עוד מציין לדברי המרדכי פ"ב דמגילה (סי' תשצ"ח) שכותב כן לענין מי שאכל כזית, שלכן יכול להוציא את מי שאכל כדי שביעה אע"ג דאינו חייב אלא מדרבנן, הואיל ובידו להביא עצמו לידי חיוב דאורייתא ע"ש. וכאן עדיף דשם מחוסר מעשה שיביא אותו לידי מצב של שביעה, וכאן אינו מחוסר שום דבר ורק צריך בהבעת רצון להוציא מן הכח אל הפועל את חיובו, ולכן י"ל דגם החולקים שם יודו בכאן.

וצ"ע שזה שחייב אם התחיל לכאורה אינו אלא מטעם נדר, א"כ לכאורה אינו נחשב למחויב בדבר, שהרי אינו חייב מצד המצוה אלא מחמת נדרו. הגע בעצמך אשה שנדרה לברך ברכת המזון האם משו"ה היא יכולה להוציא בעלה בברהמ"ז.

ברכות השחר

כתב המשנ"ב (ע, ב) ולענין ברכת השחר לכאורה תלוי זה אם נימא דהברכות האלו יש להם זמן, עיין לעיל בסוף סימן נ"ב במשנ"ב ובבה"ל וצ"ע, ומסתימת לשון הטוש"ע בסימן מ"ו ס"ד ובפרט מהלבוש שם עי"ש משמע דמברכות ברכות השחר כמו אנשים.

ועי"ש במשנ"ב (נב, י) שבספר מאמר מרדכי ובספר נהר שלום כתבו דזמן כל הברכות הוא כל היום בדיעבד, וכ"כ

בספר מעשה רב להגר"א ז"ל, והוסיף דאפילו בלילה עד שעת השינה הוא חיובן אם שכח לאומרן קודם. מ"מ לכתחלה צריך לזהר שלא לאחר הברכות יותר מד' שעות על היום אך בדיעבד עכ"פ יכול לברך אותם עד חצות. והמקיל לסמוך בדיעבד על הגדולים הנ"ל ולברך אותם אחר חצות אין למחות בידו ועיין בבה"ל.

מש"כ שחיוב נשים בברכת השחר תלוי אם יש בו זמן צ"ע שהרי לכו"ע אינו מברך אותם אחרי שישן, א"כ הוי ז"ג.

פסוקי דזמרא

איתא בשו"ע (או"ח נב, א) ואם כבר התחילו הצבור יוצר, ואין שהות לומר פסוקי דזמרה אפי' בדילוג, יקרא ק"ש וברכותיה עם הציבור ויתפלל עמהם, ואחר כך יקרא כל פסוקי דזמרה בלא ברכה שלפניהם ולא של אחריהם. וכתב הגרע"א שאם טעה בתפלה זו ולא אמר משיב הרוח וכדומה בענין שצריך לחזור ולהתפלל, י"ל דיאמר תחלה פסוקי דזמרה בברכה לפניו ולאחריה. מכאן מדייק המשנ"ב (ע, א) שנשים חייבות בפסוקי דזמרה, והטעם שמבואר בדברי הגרע"א שהעיקר ניתקנו בשביל התפלה, א"כ ממילא חייבות. וכ"כ להדיא בשו"ת מהרי"ל החדשות (נה).

ק"ש או פסק"ד

יש להסתפק לאשה שאין לה זמן לומר גם ק"ש וגם פסוקי דזמרה, מה עדיף לה לומר. ובמושכל ראשון היינו אומרים שיותר כדאי לומר פסק"ד שבזה יש חיוב משום דהוי הקדמה לתפלה, משא"כ בק"ש דהוי מ"ע שהז"ג.

קרבנות

הב"י (או"ח) מביא בשם האגור בשם מהרי"ל (שו"ת מהרי"ל החדשות סי' מה) דנשים מברכות ברכת התורה אע"פ שאינן חייבות, ולא עוד אלא שהמלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תיפלות, דזהו בתורה שבעל פה אבל לא תורה שבכתב. ואע"פ שלשון הברכה לעסוק בדברי תורה משמע תורה שבעל פה, מכל מקום אין לשנות מטבע הברכות. ועוד, כי הן מברכות על קריאת הקרבנות, דתפלה כנגד קרבנות תקנום (ברכות כו, ב) והן חייבות בתפלה (שם כ, ב), ואם כן חייבות ג"כ בקריאת העולה והקרבנות.

אכילה לפני תפלה

בשו"ת אגר"מ (או"ח ד, קא) דן האם אשה האוכלת לפני התפלה חייבת לקדש בשבת בבוקר לפני שהיא אוכלת. ודרך אגב דן האם באמת מותרת לאכול לפני התפלה. ועי"ש כתב שיש נשים שמקילות באכילה קודם התפלה לאחר שאמרו איזה בקשה, מטעם המג"א שכתב שרוב נשים לא נהגו להתפלל בתמידות דסומכות על מה שמדאורייתא סגי בכל בקשה שהיא. ומוסיף שאפשר שגם חכמים לא חייבו יותר. ואני תמה על לשון זה דאם חכמים חייבו בתפלת י"ח כאנשים איך שייך שרוב נשים ינהגו לעבור על חיוב דרבנן, וא"כ בהכרח שגם חכמים לא חייבו להם. שלכן אף אלו היודעות להתפלל ומתפללות בכל יום, יש שלא קבלו עליהן איסור אכילה קודם תפלתם שנהגו ואוכלות אחר שאמרו איזה בקשה, וצ"ע לדינא.

קידוש על האכילה שלפני התפלה

ולגבי קידוש הסתפק האם צריכות בשבת ויו"ט לעשות קידוש לפני האכילה, מקור הספק הוא על פי מש"כ הביאה"ל (רפט, א) אנשים שאוכלים לפני התפלה צריכים לקדש. אמנם מסיק שאשה אינה צריכה לקדש, והטעם שהיא משועבדת לבעלה לאכול דוקא עמו וכיון שבעלה אסור לאכול קודם התפלה וא"ל לאכול הסעודה קודם התפלה אין זה זמן אכילה גם לה, שלכן לא חל חובת קידוש גם עליה ומותרת לאכול בלא קידוש. אבל מ"מ כשכבר התפלל בעלה ורשאי לקדש ולאכול אך שרוצה לחכות מאיזה טעם וצורך כיון שכבר חל חובת הקידוש על בעלה חל ממילא גם עליה, ותצטרך לקדש אם רוצה לאכול איזה דבר קודם שירצה בעלה לאכול.

ואף שנמצא לפ"ז דאם היא התפללה כבר ובעלה עדיין לא התפלל, נמי תוכל לאכול בלא קידוש מאחר דלא חל חובת קידוש על בעלה לא נראה למעשה לעשות כן, דבדבר המצוי שהוא אכילה דאחר התפלה שייך לומר לא פלוג, ורק באכילה דקודם התפלה שלא מצוי לא שייך לומר לא פלוג ורשאה לאכול בלא קידוש.

ולפי"ז בחורה שאין לה בעל והיא אינה משועבדת לאכול מאוחר, לכאורה תתחייב לקדש אם היא אוכלת לפני התפלה, אא"כ נאמר שהיא משועבדת לאביה ואמה, אבל זה לא מצינו.